

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ”
(для бакалаврів)

МАУП

Київ 2006

Підготовлено професором кафедри соціології *Б. А. Головком*

Затверджено на засіданні кафедри соціології (протокол № 9 від 25.05.06)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

МАУП

Головко Б. А. Навчальна програма дисципліни “Етносоціологія” (для бакалаврів). — К.: МАУП, 2006. — 12 с.

Навчальна програма “Етносоціологія” містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни, питання для самоконтролю, список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2006

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою навчальної дисципліни “Етносоціологія” є засвоєння студентами специфіки етносоціологічного виміру суспільства; предмета, методів соціологічного дослідження етнічних явищ, процесів та відносин; формування на демократичних засадах етнічної ідентичності особистості в поліетнічному соціумі України.

Студенти, які успішно прослухали та відпрацювали на семінарських заняттях курс “Етносоціологія” (як загальноосвітню дисципліну):

- знатимуть основні етапи розвитку етносоціології як науки;
- володітимуть базовою термінологією;
- орієнтуватимуться в різноманітті її сучасних теорій та соціальних концепцій;
- розумітимуть процеси формування ідентичності етнічних спільнот у суспільстві, етнічної самоідентичності особистості та процеси етнічної мобільності;
- професійно визначатимуть конфліктні та толерантні чинники міжетнічних відносин;
- матимуть уявлення та фахові навички щодо проведення соціологічних досліджень з етнічних проблем.

Таким чином, прослухавши курс “Етносоціологія”, студенти повинні мати знання:

- про предмет, завдання, методи етносоціології як науки;
- історичні та сучасні її засади;
- особливості протікання етнічних процесів;
- теоретико-методичні засади їх соціологічного дослідження.

Слухачі повинні *вміти*:

- розуміти особливості етносоціології та її відмінності від інших соціальних та соціологічних дисциплін;
- давати об'єктивну оцінку етнічним явищам та процесам;
- оперувати категоріально-понятійним апаратом етносоціології;
- застосовувати наукові методи до соціологічного розгляду етнічних явищ та процесів;
- адекватно інтерпретувати дані конкретно-соціологічних досліджень етнічних процесів та працювати на кожній їх стадії.

Отже, *завдання* вивчення курсу “Етносоціологія” полягають у тому, щоб дати студентам загальне уявлення про її предмет, об'єкт та методи, історію формування як сучасної соціологічної науки та

її взаємозв'язок з іншими гуманітарними дисциплінами. Важливою складовою є засвоєння студентами основних знань та навичок проведення конкретно-соціологічних досліджень.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1 2	Змістовий модуль I. Вступ до етносоціології Місце та роль етносоціології в системі соціологічного знання Основні етапи становлення та сучасного розвитку етносоціології
3 4 5 6 7 8 9 10 11 12	Змістовий модуль II. Основи етносоціологічної теорії Етнічна та національна ідентичність особистості та етнічних спільнот Етнічна і національна стратифікація та мобільність. Корінні нації й етнічні та національні меншини Український етнос: титульна нація української держави й етнонаціональна меншина діаспори Поведінкові й комунікаційні стратегії міжетнічних відносин Міжетнічні конфлікти Міжетнічна толерантність Проблеми соціальної адаптації у поліетнічному середовищі Соціологічне дослідження міжетнічних шлюбів Етнокультурні та соціально-психологічні підвалини збереження національної традиції у побуті та укладі життя Етносоціологічні проблеми відродження української нації
13 14	Змістовий модуль III. Методологія етносоціологічних досліджень Типологія і програма етносоціологічних досліджень Основні методи збору етносоціологічної інформації
Разом годин: 108	

ЗМІСТ
дисципліни
“ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ”

Змістовий модуль I. Вступ до етносоціології

Тема 1. Місце та роль етносоціології в системі соціологічного знання

Завдання, зміст і принципи побудови курсу “Етносоціологія”. Об’єкт, предмет і методи етносоціології, основні поняття, місце в системі соціологічного знання. Специфіка співвідношення макро-, мезо- та мікрорівнів етносоціології. Етичний кодекс соціолога та наукова відповідальність, що лягає на дослідника проблем етносоціології.

Література [2; 13; 27; 28]

Тема 2. Основні етапи становлення та сучасного розвитку етносоціології

Генеza етносоціології. Теоретичні витоки: структуралізм, культурна антропологія, психологізм, функціоналізм, історична школа. Етнопроблематика в соціології постмодерну. Дослідження етнічних проблем у вітчизняній гуманітарній науці. Етапи становлення та основні школи сучасної української етносоціології.

Література [6; 8; 11; 14; 20; 23; 25; 30]

Змістовий модуль II. Основи етносоціологічної теорії

Тема 3. Етнічна та національна ідентичність особистості та етнічних спільнот

Порівняльний аналіз понять “самосвідомість” та “ідентичність”. Ідентичність як механізм легітимного формування етнонаціональних спільнот. Політизація етносвідомості. Культурно-антропологічна опозиція: “свої” – “чужинці”. Особистісний та соціальний вимір ідентичності. Типи ідентичності. Ідентичність як соціетальний ресурс та чинник мобільності.

Література [4; 7; 11; 16; 18; 19; 22–24; 27; 32]

Тема 4. Етнічна і національна стратифікація та мобільність. Корінні нації й етнічні та національні меншини

Соціальна та етнонаціональна стратифікація. Автохтонні та алохтонні етноси. Корінні нації та діаспора. Діаспора як історичне та

соціокультурне явище. Етнічні та національні меншини. Культурно-історичні, демографічні, геополітичні, економічні чинники етнонаціональної стратифікації. Показники престижу та статусу етнонаціональних груп. Етнонаціональна мобільність та міграція.

Література [6; 8; 11; 20; 26; 29; 33]

Тема 5. Український етнос: титульна нація української держави й етнонаціональна меншина діаспори

Формування відомостей про автохтонні етноси на теренах України з часів Трипільської культури, античності та Київської Русі. Досвід змагань за розбудову української держави. Етноконфлікти в системі зовнішніх та внутрішніх чинників формування української діаспори.

Література [7; 9–12; 15; 18; 20; 22–27; 30–32]

Тема 6. Поведінкові й комунікаційні стратегії міжетнічних відносин

Структура міжетнічних стосунків. Соціально-інституціональні, міжгрупові та особистісні рівні стратегій міжетнічної взаємодії. Міжетнічна комунікація, фактори та поведінкові моделі. Соціально-психологічні фактори та їх вплив на визначення поведінкових стратегій. Аномія і фрустрація як визначальні чинники масових поведінкових моделей на пострадянському просторі. Ксенофобія та толерантність. Етноцентризм та етнофобія як соціально-психологічні установки. Етнокультурний шок.

Література [1; 4; 11; 13; 19; 21; 22; 26; 31; 32]

Тема 7. Міжетнічні конфлікти

Етнонаціональні протиріччя та конфлікти, їх типологія, учасники та суб'єкти. Етносоціальний конфлікт: структурні, функціональні, соціальні, демографічні, політичні, економічні, аксіологічні, релігійні, психологічні чинники. Соціально-психологічні й сучасні інформаційні технології та їх вплив на динаміку розвитку конфлікту. Модель “керованого” конфлікту. Фактор політизації етнічного насильства та тероризм. Державний тероризм. Новітні релігійні та світські інтерпретації природи етноконфліктів.

Література [1; 3; 4; 13; 16; 19; 20; 21; 27; 31; 32]

Тема 8. Міжетнічна толерантність

Толерантність як стратегія порозуміння та пошуку зваженого компромісу при цивілізованому розв'язанні етноконфліктів. Толерантність

як соціокультурна норма і цінність міжнаціональних відносин. Директивні та інституціональні засади толерантності. Основні демократичні інститути формування терпимості в поліетнічному середовищі.

Література [4; 6; 13; 16; 19; 20; 22; 27; 31; 32]

Тема 9. Проблеми соціальної адаптації у поліетнічному середовищі

Соціокультурна та психологічна адаптація в моно- та поліетнічному середовищах. Дослідження процесу адаптації за часом (коротко-термінова або тривала), умовами адаптивного середовища, психологічними особливостями її перебігу. Типологія адаптивних факторів.

Література [4; 6; 13; 16; 19; 20; 22; 27; 31; 32]

Тема 10. Соціологічне дослідження міжетнічних шлюбів

Соціологічні проблеми дослідження міжетнічних та міжнаціональних шлюбів: демографічний, тендерний та психологічний аспекти. Особливості міжетнічних та міжнаціональних шлюбів. Показник міжетнічних та міжнаціональних шлюбів як чинник міжетнічної та міжнаціональної адаптації у лімітрофних районах. Традиції дошлюбних стосунків. Типи і форми шлюбів. Шлюбні угоди та звичаї. Проблеми генеалогії в змішаних шлюбах. Динаміка змішаних шлюбів. Родина під тиском глобальних трансформацій. Депопуляція українського етносу.

Література [4; 6; 10; 13; 16; 19; 20; 22; 27; 31; 32]

Тема 11. Етнокультурні та соціально-психологічні підвалини збереження національної традиції у побуті та укладі життя

Етнос і нація у процесі цивілізаційних змін. Життєвий світ етносу та геокультура нації. Національний уклад життя і світовий порядок. Господарсько-побутова, духовна, мілітарна складові національного буття України. Етнонаціональна традиція та інновації. Українська людина в етногенезі.

Література [10; 13; 15; 19; 20; 22; 23; 26; 27; 31; 32]

Тема 12. Етносоціологічні проблеми відродження української нації

Демократична та консервативна шкала цінностей і стратегій соціальної інженерії. Проблема оптимального поєднання національних традицій та цивілізаційних інновацій. Міжетнічна інтеграція та національна мобільність як складові державотворення. Відродження

питомих зразків українського життя в економічному, культурному, геополітичному, правовому, інформаційному просторах України. Етнокультура у національному та регіональному вимірах. Українська людина в пошуках нових ідентичностей.

Література [10–12; 15; 19; 20; 22–24; 26; 27; 31–33]

Змістовий модуль III. Методологія етносоціологічних досліджень

Тема 13. Типологія і програма етносоціологічних досліджень

Амбівалентність тлумачень та методологічний плюралізм в етносоціологічних дослідженнях. Типологія основних теоретичних парадигм і підходів: інструменталізм, історизм, конструктивізм, прагматичний, примордіалізм (расово-біологічний та соціо-історичний), постмодерністський (контрольований еkleктизм). Специфіка застосування типових програм конкретно-соціологічних досліджень в етносоціології.

Література [2; 5–7; 13; 18; 26–28]

Тема 14. Основні методи збору етносоціологічної інформації

Соціологічні методи збору даних та процедури отримання етносоціологічної інформації. Специфіка застосування методів опитування в етносоціології. Проблеми подолання факторів дихотомії в ідентифікації на “своїх” та “чужих”; “культурної дистанції”, породженої конфліктом іноетнічних цінностей; “війни мов”, що позначається на виборі мови інструментарію, відкритості при співбесіді; зовнішній вигляд та особистість інтерв'юера. Аналіз документів та директивних матеріалів законодавчої та виконавчої гілок влади республіканського та регіонального рівнів, програм та статутів політичних партій і громадських організацій. Контент-аналіз повідомлень ЗМІ з етнічних проблем. Етнонаціональні орієнтири, показники, їх аналіз, діагностика та прогноз у щорічному моніторингу Інституту соціології НАН України.

Література [2; 5; 6; 9; 10; 13; 20; 26]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття етнічності в соціології.
2. Предмет та метод етносоціології.
3. Структура, завдання, функції етносоціології.
4. Основні поняття етносоціології.
5. Примордіалізм про етнос.

6. Інструменталізм про етнос.
7. Конструктивізм про етнос.
8. Поняття “етнос”, “демос”, “раса”.
9. Релятивістські концепції етносу.
10. Етнонаціональна стратифікація.
11. “Престиж и статус” етнічних груп.
12. Соціально-структурні фактори етнонаціональної стратифікації.
13. Етнічні ауто-гетеростереотиби.
14. Шкала Богардуса.
15. Етнічні та національні меншини.
16. Класифікація етноменшин.
17. Автохтони й алохтони.
18. Поняття діаспори (старе та нове).
19. Етнічна та національна ідентичність.
20. Типи етнонаціональної ідентичності.
21. Основні доміанти етногрупової ідентифікації.
22. “Етноцентризм” та “націоналізм”.
23. Ксенофобія та етнофобія.
24. Опозиція “ми” та “вони”.
25. Міжетнічна толерантність.
26. Чинники формування толерантності.
27. Основні концепції міжетнічних сімейно-шлюбних відносин.
28. Соціокультурні проблеми і моделі міжетнічних комунікацій.
29. Соціокультурна адаптація.
30. Адаптація в поліетнічному середовищі.
31. Поняття “культурний шок” (С. Додд).
32. Стратегії поведінки в міжетнічних контактах.
33. Фактори впливу на вибір моделі поведінки.
34. Етнонаціональний конфлікт.
35. Типологія конфліктів.
36. “Конфлікт цінностей”.
37. “Колективний інтерес”.
38. “Внутрішній колоніалізм”.
39. “Конфлікт цивілізацій”.
40. Концепція “керованого конфлікту”.
41. Витоки та типологія етносепаратизму.
42. Фактори дезінтеграції й загроза єдності держави.
43. Етнокультурний та релігійний екстремізм.
44. ЗМІ як фактор міжетнічних відносин.
45. Поняття про етносоціологічне дослідження.

46. Основні етапи конкретно-соціологічного дослідження.
47. Типологія етносоціологічних досліджень.
48. Якісні та кількісні методи соціологічного дослідження.
49. Соціологічне опитування.
50. Види опитувань: анкетування, інтерв'ю, тестування, соціометрія, експертне оцінювання, фокус-група.
51. Соціологічне спостереження.
52. Види спостережень: включені та невключені; польові, лабораторні та випадкові.
53. Аналіз документів. Контент-аналіз.
54. Програмування етносоціологічного дослідження.
55. Основні функції програми етносоціологічного дослідження.
56. Структура програми етносоціологічного дослідження.
57. Методологічна частина програми.
58. Процедурна (методична) частина програми.
59. Робочий план дослідження.
60. Організація конкретно-соціологічного дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Арутюнян Ю. В.* Постсоветские нации. — М., 1999 — 207 с.
2. *Арутюнян Ю. В.* и др. Этносоциология: Учеб. пособ. для вузов. — М.: Аспект Пресс, 1999. — 207 с.
3. *Барт Р.* Война языков // Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. — М., 1989.
4. *Бороноев А. О.* Основы этнической психологии: Учеб. пособие. — СПб., 1991.
5. *Бромлей Ю. А.* Очерки теории этноса. — М., 1983.
6. *Бромлей Ю. А.* Этносоциальные процессы: теория, история, современность. — М., 1987. — С. 14.
7. *Геллнер Э.* Нации и национализм. — М., 1991.
8. *Гумилев Л. Н.* Этногенез и биосфера Земли. — Л., 1989.
9. *Етнічний довідник. У 3 ч.* — Етнічні меншини в Україні / Гол. ред. В. Євтух. — К., 1996 — 172 с.
10. *Етнічні спільноти України: Довідник.* — К.: Фенікс, 2001. — 252 с.
11. *Євтух В.* Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... — К.: Стилос, 2000. — 236 с.
12. *Євтух В. Б.* Проблеми етносоціального розвитку: український і світовий контекст. — К.: Стилос. — 201 с.

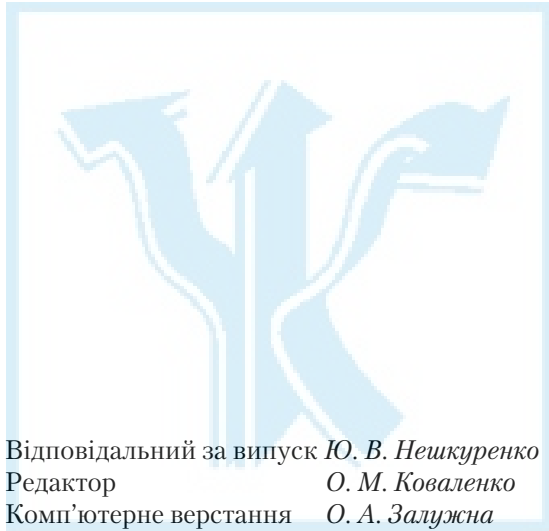
13. *Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю.* та ін. Етносоціологія: терміни та поняття: Навч. посіб. — К., 2003 — 280 с.
14. *Життя* етносу: Соціокультурні нариси. — К.: Либідь, 1997. — 238 с.
15. *Жмир В.* На шляху до себе (Етносоціологічні розвідки). — К.: Демократичні ініціативи, 1995. — 112 с.
16. *Идентичность* и конфликт в постсоветских государствах. — М., 1997.
17. *Илларионова Т.* Этническая группа. — М., 1994.
18. *Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму. — К.: Либідь, 1999.
19. *Крисько В. Г.* Этнопсихология и межнациональные отношения: Курс лекций. — М.: Экзамен, 2002. — 448 с.
20. *Межэтнические* отношения и конфликты в постсоветских государствах. — М., 1999.
21. *Мнацакян М. О.* Нации: психология, самосознание, национализм (Интегральная теория): Учеб. пособие по этносоциологии. — 2-е изд., доп., перераб. — М.: АНКЛ, 1999. — 249 с.
22. *Мала* енциклопедія етнології та етнографії. — К., 1996.
23. *Націоналізм:* Антологія. — К.: Смолоскип, 2000. — 378 с.
24. *Прибуткова І.* У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі // Соціологія: Теорія, Методи, Маркетинг. — 2001. — № 3.

Додаткова

25. *Пономарьов А. П.* Українська етнографія: Курс лекцій. — К.: Либідь, 1994. — 320 с.
26. *Рудницька Т.* Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1998. — 176 с.
27. *Сикевич В. В.* Социология и психология национальных отношений: Учеб. пособие. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1999. — 203 с.
28. *Татуць С. А.* Этносоциология: Учеб. пособие. — М., 1999.
29. *Трощинський В. П., Шевченко А. А.* Українці в світі. — К.: Альтернативи, 1999. — 352 с.
30. *Феномен* нації: Основи життєдіяльності. — К.: Знання. 1998. — 264 с.
31. *Этническая* мобилизация и межэтническая интеграция / Сост. и отв. ред. М. Н. Губогло. — М., 1999.
32. *Этнические* стереотипы поведения. — Л., 1985.
33. *Шульга Н. А.* Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. — К.: Ін-т соціології НАНУ. — 2002. — 700 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Тематичний план дисципліни “Етносоціологія”	4
Зміст дисципліни “Етносоціологія”	5
Питання для самоконтролю	8
Список літератури	10

МАУП

Зам. № ВКЦ-2715

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП